

ARTIKKELI

<https://doi.org/10.33350/ka.102996>

Yrittäjyyskasvatuksen retoriikka kansanedustajien puheissa 2004–2006

Markus Koskinen & Mikko Puustinen

Yhteiskunnalliseen keskusteluun on liittynyt jo usean vuosikymmenen ajan puhe yrittäjyyskasvatuksesta. Se on aihealue, joka on otettu osaksi virallisia asiakirjoja, kuten opetussuunnitelmia ja hallitusohjelmia. Puheenvuoroja yrittäjyyskasvatuksesta käyttävät monet tahot, esimerkiksi kansanedustajat, opettajat ja erilaiset etujärjestöt. Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten kansanedustajat puhuvat yrittäjyyskasvatuksesta. Tausta-ajatuksena on diskurssianalyttinen lähestymistapa puheen totuutta rakentavaan luonteeseen. Tutkimuksen metodina on retorinen analyysi, joka tarjoaa mahdollisuuden puhkoa argumentteja ja päästä käsiksi piilossa oleviin premisseihin. Tutkimus on syntynyt tarpeesta selvittää yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä ja sen luomia merkityksiä. Tarkoituksena on selvittää, millaisia merkityksiä yrittäjyyskasvatukseen liitetään, ja analyysin kohteena on kysymyksen todellisuutta erityisesti rakentava puhepositio: kansanedustajien puheet. Aineistona on 26 kansanedustajien pitämää puheenvuoroa, joissa puhutaan yrittäjyyskasvatuksesta. Tutkimuksen tulos osoittaa, että kansanedustajien yrittäjyyskasvatuspuheet ovat ylistyspuhetta, jossa ylistyksen kohteena on yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyys. Puheenvuoroissa yrittäjyyskasvatus käsitetään ulkoisen yrittäjyyden edistämiseksi, joka antaa viitteitä uusliberalistisesta tavasta puhua koulusta. Tämä puhe kuitenkin verhoiltaan yleisesti hyväksytyjen ajatusten taakse. Tutkimus antaa viitteitä myös kansanedustajien suhtautumisesta yleisesti koulujärjestelmään, joka avaa monia uusia tutkimusaiheita.

Johdanto

Taloudelliset aiheet ovat hallinneet viime vuosikymmenten yhteiskunnallista keskustelua. Suomi ajautui 1990-luvulla syvään lamaan, vuosituhannen vaihteessa puhuttiin teknologiamurroksesta johtuvasta IT-kuplasta, ja vuonna 2008 alkoi Yhdysvaltojen finanssikriisi. Talous on korostunut myös koulutuspoliittisessa keskustelussa. 1990-luvun laman aikaan nähtiin syntyneen kokonaan uusi koulutuksellinen toimija, yrityselmä. Ahosen (2003) mukaan tämä oli jatkumoa Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa tapahtuneelle muutokselle, jossa kouluilta penättiin toimia taloudellisen kilpailukyvyn vahvistamiseksi. Yhtäläisen koulutuksen tarkoituksenmukaisuutta epäiltiin, ja koulupuheeseen ilmaantui uusia taloudellissävyytteisiä käsitteitä (Ahonen 2003, 173–175).

1990-luvun suomalainen yhteiskunta oli kokenut rakenteellisen muutoksen, joka loi pohjaa keskustelulle yrittäjyyskasvatuksesta. Alkutuotanto oli vaihtunut teollisuuden kautta palveluammateiksi, ja erilaisten yritysten määrä kasvoi. Vuodesta 1988 vuoteen 1990 yritysten määrä lisääntyi lähes sadallatuhanella (Tilastokeskus 1990; Elinkeinoelämän keskusliitto 2013). Taustalla oli myös pitkään jatkuneen melko vakaan positiivisen talouskehityksen päättänyt 1990-luvun lama ja siihen liittynyt pankkikriisi (Ojala ym. 2019, 10). Jatkuva taloudellinen keskustelu toi mukanaan puheen yrittäjyyskasvatuksesta. Yrittäjyyskasvatus on kuulunut opetussuunnitelman perusteisiin vuodesta 1994 lähtien (Opetushallitus 1994), näkynyt opetusministeriön linjauksissa (esim. Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017) ja mahduttunut kahteen hallitusohjelmaan (Kataisen hallitusohjelma, 31; Vanhasen II hallitusohjelma, 48). Yrittäjyyskasvatus on ollut vahvasti esillä myös EU:n koulutuslinjauksissa, joissa se esitetään tärkeänä osana elinikäistä oppimista ja unionin menestystä globaalissa taloudellisessa kilpailussa (Kinnari 2020).

Yhteiskunnallinen keskustelu yrittäjyyskasvatuksesta on ollut monipuolista, joskus kiihastakin. Arvovaltaisia puheenvuoroja ovat käyttäneet esimerkiksi presidentti ja opetusministerit (Michelsen 2004, 43; Grahn-Laasonen 2015; Niinistö 2019). Yrittäjyyskasvatukseen ovat ottaneet kantaa myös monet kansanedustajat, opettajat, virkamiehet ja etujärjestöt. Yrittäjyyskasvatuksesta tehdyissä tutkimuksissa valtavirtaa ovat olleet tutkimukset, joissa on selvitetty asenteita ja vaikutuksia (esim. Korhonen ym. 2012; Lepistö & Rönkkö 2014; Nuori Yrittäjyys 2018), mutta myös kriittistä yrittäjyyskasvatuksen tutkimusta on tehty (esim. Laalo 2020). Näin ollen yrittäjyyskasvatuksesta käytävään keskusteluun on liittynyt myös tieteellinen näkökulma.

Tässä artikkelissa tarkastelemme, miten kansanedustajat puhuivat yrittäjyyskasvatuksesta vuosina 2004–2006. Tutkimuksen lähtökohtana on puheen todellisuutta rakentava luonne. Tutkimuksen metodina käytämme retorista analyysia, joka tarjoaa mahdollisuuden analysoida argumentteja ja päästä käsiksi puheen taustalla oleviin pyrkimyksiin. Tutkimus on syntynyt tarpeesta saada selville yrittäjyyskasvatukseen liitettyjä ja sen luomia merkityksiä. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, miten kansanedustajat puhuvat yrittäjyyskasvatuksesta ja millaisia yhteiskunnallisia diskursseja heidän käyttämänsä retoriikka yrittäjyyskasvatuksesta laajemmin ilmentää.

Teoreettisia lähtökohtia

Tutkimuksemme sijoittuu poliittista puhetta koskevan diskursiivisen ja retorisen tutkimuksen traditioon. Poliittinen argumentaatio on vallan käyttämistä. Puhe itsessään ei kuitenkaan usein ole pakottavaa vaan suostuttelevaa (Harni 2019). Argumentointiin ryhtyminen kertoo, että yleisön suostuttelu tai vakuuttelu on puhujalle tärkeää (Kuusisto 1996, 275). Tässä tutkimuksessa analysoidut puheet on pidetty eduskunnan täysistunnoissa. Esimerkiksi valiokuntatyöstä poiketen eduskunnan täysistunto on julkinen foorumi, jossa edustajat pääsevät tuomaan omat näkemyksensä esille. Puheen merkitystä eduskunnassa tutkineen Pekosen (2011, 96–106) mukaan edustajat tiedostavat, ettei täysistunnon keskustelussa voi vakuuttaa poliittisia vastustajiaan omien käsitystensä ja uskomustensa paremmuudesta. Puheella onkin siksi muita tavoitteita, joihin vaikuttaa puhetilanteen julkisuus ja median läsnäolo. Täysistunnossa voidaan puhua myös ”pöytäkirjaan”, jolloin yleisö laajenee ajallisesti. Toisaalta päättäjien puhe ei ole koskaan merkityksetöntä, sillä se rakentaa todellisuutta (Kuusisto 1996, 269).

Suomessa poliitikkojen puhetta on tutkittu retoriikan viitekehyksessä jonkin verran. Jokinen (1993, 189–226) on analysoinut kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikkaa, Palonen (2010) taas tutki poliitikkojen puolustuspuheiden retoriikkaa. Kansainvälisellä kentällä poliitikkojen puheiden retoriikkaa ovat tutkineet muun muassa Charteris-Black (2011) ja Finlayson (2012).

Yrittäjyyskasvatuksen poliittista diskurssia ovat tutkineet muun muassa Koskinen ja Saarinen (2019), jotka tarkastelevat yrittäjyyden rakentumista suomalaisissa hallitusohjelmissa. Kinnarin (2020) tutkimuksessa analysoidaan EU:n elinikäisen oppimisen politiikkaa. Harni (esim. 2014, 2015, 2019) on tutkinut yrittäjyyskasvatusta muun muassa hallinnan näkökulmasta. Laalo (2020) tarkastelee yrittäjyyskasvatusta korkeakoulutuksen kontekstissa. Yhteistä edellä mainituille tutkimuksille on havainto yrittäjyyden rakentumisesta uutena kansalaisuuden normina ja ihannekansalaisuuden metaforana. Myös opetusministeriön alaisuudessa tehtyjen tilaustutkimusten voidaan nähdä kuuluvan saman poliittisen diskurssin traditioon kuin esimerkiksi Seikkula-Leinon (2007) tutkimus opetus suunnitelmauudistuksesta ja yrittäjyyskasvatuksesta.

Aikaisemmat tutkimukset yrittäjyyskasvatuksesta osoittavat, että aihetta lähestytään usein ulkoisen yrittäjyyden ja sisäisen yrittäjyyden käsitteistön kautta (mm. Peltonen 1986, 31). Sisäisellä yrittäjyydellä tarkoitetaan ihmisen toiminnassa ilmenevää yritteliäisyyttä, johon nähdään sisältyvän muun muassa riskinotto kyky, ahkeruus ja uteliaisuus (Pinchot 1985; Heinonen & Vento-Vierikko 2002, 38–40; Antoncic & Hisrich 2003; Käyhkö 2015). Se ei ole sidoksissa työpaikkaan tai asemaan, vaan esimerkiksi koulun arkinen työ voidaan yhdistää sisäiseen yrittäjyyteen (Ristimäki 2003). Ulkoiseen yrittäjyyteen taas kuuluu yrityksen perustaminen, ylläpitäminen, kehittäminen ja taloudellisen hyödyn saavuttaminen (Peltonen 1986, 31; Ristimäki 2001, 8; Luukkainen & Wuorinen 2002, 14–21; Möttönen 2019, 15). Siinä missä sisäinen yrittäjyys voidaan nähdä sanan varsinaisessa merkityksessä sisäisenä mielentilana, ulkoinen yrittäjyys taas on elinkeino ja keino saavuttaa taloudellista hyötyä.

Yrittäjyyskasvatuksen hankalaa käsitteenmäärittelyä kuvaa yrittäjyys-sanan semanttinen ja etymologinen tarkastelu. Suomen kielessä yrittäjyys liitetään usein elinkeinoelämään, mutta sanan luomat merkitykset voivat olla paljon laajemminkin. Ristimäen (2004, 17) mukaan sana yrittäjä on suomen kielessä johdannainen verbistä yrittää, ja tätä verbiä käytetään myös ilman minkäänlaista konnotaatiota elinkeinoelämälliseen yrittäjyyteen. Aikojen saatossa yrittäjyyttä tarkoittavat sanat ovat eri kielissä ilmaisseet muun muassa koetusta, pyrkimistä, jännittävää kokemusta ja tekemistä (Kyrö 1998, 32–33; Häkkinen 2004, 1539). Yrittäjyys on siis sanana kulkenut pitkän matkan, ja sen monitahoinen käsitteellinen luonne hankaloittaa yksiselitteistä määrittelyä.

Kriittisessä tutkimuksessa yrittäjyyskasvatusta on usein lähestytty uusliberalistisen kehyskertomuksen kautta (esim. Korhonen ym. 2012). Ikosen (2006, 37–40) mukaan tässä lähestymistavassa yrittäjyyskasvatus näyttäytyy ideaalina, jossa pyritään saamaan yksilö markkinoimaan itseään ja osaamistaan mahdollisista vastoinkäymisistä huolimatta. Yrittäjyyskasvatuksen avulla saadaan esille piilossa olevaa potentiaalia. Yksilön yritteliäisyys on lähtökohta, jonka tarkoituksena on vahvistaa taloudellisia arvoja. Esikuvana pidetään kasvuhakuista yrittäjää, joka sisäisen yrittäjyyden turvin pyrkii globaaleille markkinoille.

Yrittäjyyskasvatukseen on nähty liittyvän juuri edellä kuvatun kaltainen asennekasvatus (Komulainen ym. 2010). Kinnarin (2020, 271–271, 326, 340–342) mukaan tämä puhetapa näkyy 1990-luvulta lähtien myös EU:n koulutuslinjauksissa, joissa koulutuksen merkitys kytketään taloudelliseen kilpailukykyyn. 2000-luvulla yrittäjämäinen toiminta ja asenne ovat muuttuneet normeiksi, joita edellytetään jokaiselta kansalaiselta ja joiden odotetaan

ratkaisevan niin koulutukseen liittyviä kuin yhteiskunnallisia ongelmia. Yrittäjyydestä on tullut kansalaisuuden normi ja keskeinen aktiivisen kansalaisuuden osa.

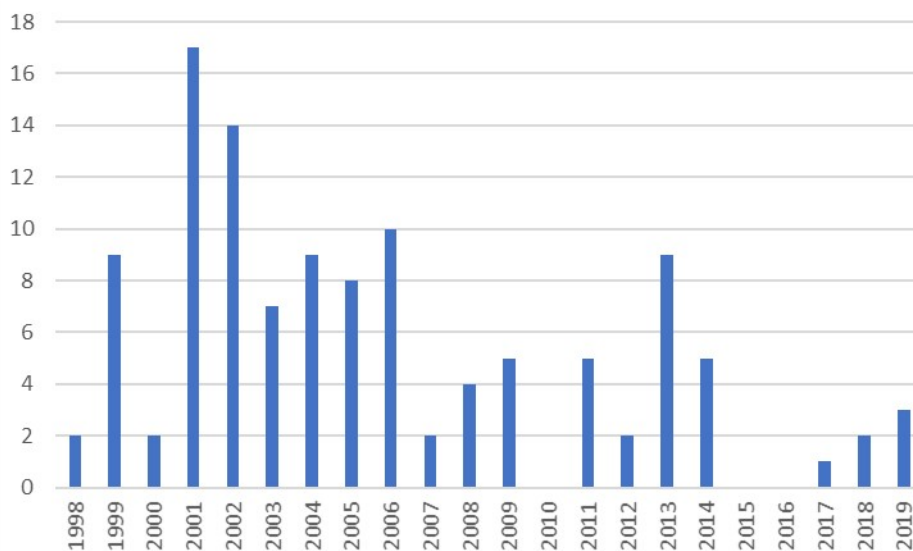
Opettajista tehdyissä tutkimuksissa on havaittu heidän halunsa sanoutua irti ulkoisen yrittäjyyden opettamisesta ja tahtonsa painottaa sisäistä yrittäjyyttä (Ristimäki 1999; Korhonen ym. 2012; Lepistö & Rönkkö 2014). Ulkoista yrittäjyyttä ei haluta nähdä osana peruskoulua, vaan sitä kritisoidaan melko voimakkaasti puhumalla muun muassa ”bisnesarvojen” olevan uhka lasten tasapainoiselle kasvulle (Korhonen ym. 2012) ja koulun mahdollisesti muuttuvan tuotantolaitokseksi, jonka tehtävänä on tuottaa yrittäjiä (Lepistö & Rönkkö 2014).

Yrittäjyyskasvatukseen liittyy kiinteästi jatkuva keskustelu koulun uudistamisesta. Yrittäjyyskasvatuksen kautta tuodaan uusia vaatimuksia opettajille ja koulujärjestelmälle. Vaaditaan esimerkiksi, että yrittäjyyskasvatusta tarvitaan kouluihin lisää ja opettajien yrittäjyyspedagogista osaamista tulee vahvistaa, ja opettajien toivotaan tekevän yhteistyötä erilaisten yrittäjyyskasvatuksen toimijoiden kanssa (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017; Suomen Yrittäjät ry. 2021). Yrittäjyyskasvatus onkin saanut tilaa useissa opetussuunnitelmissa, ensimmäisen kerran vuonna 1994. Tuolloin yrittäjyyskasvatuksella haluttiin opettaa sellaisia taitoja, joita oppilas tarvitsee riippumatta siitä, työskenteleekö hän yrittäjänä vai palkattuna työntekijänä. Sisäinen yrittäjyys oli keskiössä, tosin myös yrittäjyyden esitteleminen yhtenä ammatinvalintana nousi tavoitteeksi (Opetushallitus 1994). Myöhemmissä perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa ei enää mainita termiä yrittäjyyskasvatus, mutta yrittäjyyden teemat pysyvät. Vuoden 2004 perusteissa ehyttävien aihekokonaisuuksien yksi osa on ”Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys”, ja nykyisin voimassa olevassa vuoden 2014 perusteissa laaja-alaisen osaamisen tavoitteissa on kohta ”Työelämätaidot ja yrittäjyys” (Opetushallitus 2004; Opetushallitus 2014).

Kuten edellä olemme kuvanneet, yrittäjyyskasvatuksen kenttä on laaja. Tutkimusten ja asiakirjojen lisäksi yrittäjyyskasvatuksesta puhutaan runsaasti myös eduskunnassa. Kansanedustajien asema yrittäjyyskasvatuspuheen tuottajina on merkittävä. Heillä on aivan erityinen puhevalta (Jokinen 1993, 190) ja heidän puheensa voidaan määrittellä arvovaltaiseksi asiantuntijapuheeksi (Simola 2015, 9). Tämän vuoksi yrittäjyyskasvatuspuheen kentässä poliitikkojen puheet saavat erityisen painoarvon yrittäjyyskasvatuksen määrittelijänä. Eduskunnan istuntosaliin ei ole kokoonnuttu puhumaan omaksi iloksi vaan päättämään yhteiskunnan asioista. (Jokinen 1993, 190.)

Aineisto ja metodi

Artikkelin aineisto on koottu eduskunnan internet-sivuilta löytyvistä valtiopäivien asiakirjoista. Hakupalvelu jakautuu kahteen osioon: vuosille 1907–2000 on oma Digitoidut valtiopäiväasiakirjat -haku, josta löytyvät asiakirjat on tallennettu pdf-muotoon. Vuodesta 2000 asiakirjat ovat luettavissa suoraan hakupalvelusta. Aineistonhankinnan ensimmäisessä vaiheessa haimme aineistoa hakusanalla ”yrittäjyyskasvatus” sen kaikissa taivutusmuodoissa. Rajasimme asiakirjojen luonteen valtiopäivillä pidettyihin puheenvuoroihin, minkä vuoksi aineistosta puuttuvat esimerkiksi kirjalliset kysymykset ja toivomusaloitteet. Tällä menetelmällä löytyi yhteensä 116 puheenvuoroa, joissa käsiteltiin yrittäjyyskasvatusta tavalla tai toisella. Puheenvuorojen ajallinen jakauma on esitetty oheisessa kuviossa 1.



Kuvio 1. Kansanedustajien puheenvuorot yrittäjyyskasvatuksesta valtiopäivillä 1998–2019.

Aineiston laajuuden vuoksi päädyimme rajaamaan sitä edelleen. Kuvio 1 ilmentää, että yrittäjyyskasvatuksesta eduskunnassa käyty keskustelu oli vilkasta 2000-luvun alussa. Eriyisesti vuodet 2004–2006 sijoittuvat yhteiskunnalliseen kontekstiin, jolloin yrittäjyyskasvatuksen osalta suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtui paljon. Ne ovat myös osa sitä ajanjaksoa, jolloin Harnin (2019) mukaan Suomessa tehtiin merkittävimmät ratkaisut yrittäjyyskasvatuksen edistämiseksi. Peruskoulussa otettiin tuolloin käyttöön uusi opetussuunnitelma (Opetushallitus 2004). Siinä esiteltiin uutena elementtinä ehyttävät kokonaisuudet, joista yksi oli Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys. Tähän liittyen Opetusministeriö julkaisi vuonna 2004 yrittäjyyskasvatuksen toimenpideohjelman, jossa tavoitteeksi esitetään muun muassa kansalaisten valmiuksien lisäämistä ryhtyä yrittäjiksi sekä yrittäjyyden houkuttelevuuden lisäämistä vaihtoehtona omalle uralle (Opetusministeriö 2004). Linjauksessa vedotaan Euroopan Unionin vuonna 2003 julkaisemaan yrittäjyyden vihreään kirjaan, jonka mukaan ”yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen olisi osaltaan edistettävä yrittäjyyttä luomalla oikeanlaisen ajatustavan, tietoisuutta yrittäjän uravaihtoehdosta ja taitoja” (Euroopan komissio 2003, 13). Tämän lisäksi vuonna 2005 Nuori Yrittäjyys ry:n toimintaa alettiin laajentaa koskemaan kaikkia ikävuosia alakoulusta korkeakouluihin, ja sen toiminnassa alkoi näkyä vahva kasvu (Nuori Yrittäjyys ry. 2021).

Yrittäjyyskasvatusta koskevien eduskuntapuheenvuorojen ajallisen ja määrällisen tarkastelun sekä yhteiskunnallisen kontekstin analyysin perusteella rajasimme tutkimusaineiston vuosiin 2004–2006. Tällä tavoin rajattuna aineisto käsittää yhteensä 26 puheenvuoroa. Määrä on mielekäs myös retorisen analyysin kannalta, sillä menetelmä edellyttää aineiston täsmällistä läpikäyntiä.

Toteutimme retorisen analyysin kolmessa vaiheessa. Aluksi molemmat tutkijat analysoivat aineistosta yhteisen otoksen toisistaan riippumatta. Tehtyjä tulkintoja vertailtiin ja näkemyksistä keskusteltiin. Analyysin toisessa vaiheessa ensimmäinen kirjoittaja analysoi koko tutkimusaineiston ensimmäisen vaiheen lopuksi sovittujen suuntaviivojen mukaan. Lopuksi toinen kirjoittaja kävi tulkinnat läpi ja esitti tarkennusehdotuksia. Analyysin läpinäkyvyys-

den varmistamiseksi pyrimme hyödyntämään mahdollisimman paljon esimerkkejä aineistosta ja sen tulkinnasta tulosten esittelyn yhteydessä.

Retorisen analyysin kohteena on retoriikka eli oppi vaikuttamisesta ja sen analysoimisesta (Puro 2005). Se liittyy vahvasti puheen todellisuutta luovaan ja suostuttelevaan olemuksen. Aiemmissa tutkimuksissa retorisen analyysin on todettu soveltuvan erityisesti päätöksentekoa ohjailevien ja vaikuttamaan pyrkivien tekstien analyysiin (Rautalin & Ala-suutari 2009; Winton 2013; Puustinen, Säntti & Salminen 2015). Retorisen analyysin avulla voi paljastaa suostuttelustrategioita ja kyseenalaistaa usein vaihtoehdottomana esitetyn näkemyksen nykyhetkestä tai tulevaisuudesta. Retorinen analyysi onkin usein kiinnittynyt kriittiseen, vallankäyttöä tutkivaan koulutuspoliittiseen tutkimukseen, ja sillä on yhtymäkohtia kriittiseen diskurssianalyysiin (ks. esim. Leach 2000; Edwards ym. 2004; Winton 2013; Puustinen ym. 2015).

Retorisen analyysin peruskäsitteitä ovat esisopimus, puhetyypit ja argumenttien rakentamisen tavat. Esisopimus on argumentaation alkuoletus. Puhuja pyrkii löytämään yleisönsä kanssa yhteisen tarttumapinnan, jonka varaan kaikki tuleva argumentointi rakennetaan (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971, 65). Esisopimus voi rakentua esimerkiksi yhteiseksi oletettujen arvojen tai päämäärien varaan. Puhujan tehtävä on arvioida, millaiset arvot ja uskomukset vetoavat parhaiten kuulijoihin ja voivat siten olla toimivan esisopimuksen perustana (Kuusisto 1996, 277).

Puhetyyppien ja argumenttien luokittelu perustuu antiikin traditioon. Ylistyspuheella määritellään ajattelemista, puhumista ja hyväksytyjä tapoja toimia. Se suuntaa tulevaisuuteen ja on luonteeltaan kasvatuksellista. Ylistyspuheessa ei haasteta käsiteltävää aihetta kriittikillä, vaan siinä pyritään lisäämään samanmielisyyttä ja saamaan hyväksyntää arvoille. Ylistyspuheessa jaetaan kiitoksen lisäksi myös moitetta, ja sitä voidaan käyttää alistamiseen. Poliittisen puheen tarkoituksena on asioista neuvominen ja varoittaminen. Se on spekuloivaa keskustelua, joka keskittyy parhaaseen mahdolliseen valintaan. Oikeuspuheen juuret ovat taas oikeudenkäynneissä. Se suuntautuu menneisiin tapahtumiin ja näiden tapahtumien syiden ympärille. Oikeuspuhe on luonteeltaan puolustamista ja syyttämistä, päämääränä on selvittää totuus (Leach 2000; Perelman 1996; Winton 2013).

Yksittäisten argumenttien analyysi rakentuu Aristoteleen esittämään jakoon ethokseen, pathokseen ja logokseen. Nämä ovat suostuttelun keinoja, joilla puhuja rakentaa uskottavuuttaan, johdattelee tunnetiloja ja osoittaa argumenttinsa todeksi. Logos viittaa argumentin asiasisältöön ja ethos tapoihin, joilla puhuja tai kirjoittaja ilmentää uskottavuuttaan. Uskottavuutta voi vahvistaa esimerkiksi vetoaminen auktoriteettiin tai arvostettu asema. Kolmas vaikutuskeino pathos tarkoittaa tunteiden vaikutusta ja hyödyntämistä argumentoinnissa. (Aristoteles 2000; Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971.)

Esisopimus kutsuu kaikki mukaan

Saadakseen argumenteilleen hyväksyntää ja oikeutusta pitää puhujan löytää yhteinen tarttumapinta, jonka jakaisi mahdollisimman moni kuulijoista (Perelman & Olbrechts-Tyteca 1971). Myös kansanedustajat rakentavat yrittäjiyskasvatuksesta puhuessaan tarttumapintaa yleisönsä kanssa. Aivan kuten retorisen analyysin teoreettisissa lähtökohdissa, myös kansanedustajat katsoivat Pekosen (2011, 103, 106) tutkimuksessa erilaisen yleisön vaikuttavan puheen tyyliin ja argumentointiin. Täysistunnossa pidettyjen puheiden yleisönä voi ajatella olevan muiden kansanedustajien ohella puhujan ja hänen puolueensa sidosryhmät, etu-

järjestöt, äänestäjät ja median edustajat, joiden toivotaan raportoivan eduskunnassa käydystä keskustelusta.

Tavoittaakseen yleisönsä kansanedustajat pyrkivät rakentamaan yhteisen tarttumapinnan eli esisopimuksen. Kansanedustajien esisopimus rakentuu yhteisestä maasta ja sen haasteista. Syntyy esisopimus siitä, että on kannettava huolta Suomen tilanteesta alati muuttuvassa maailmassa. Kuvaavaa onkin, ettei yrittäjyyskasvatus ole riidan aihe, vaan siitä puhutaan myönteisesti, oli kyseessä sitten opposition tai hallituksen puheenvuoro. Kaikkien odotetaan jakavan huolen Suomen pärjäämisestä:

[...] suomalainen tietoyhteiskuntakehitys on erittäin kriittisessä vaiheessa ja sen uudistamiseksi tarvitaan uudenlaisia, rohkeita toimia. [...] Valiokunnan näkemyksen mukaan kilpailukyvyyn, hyvinvointiyhteiskunnan ja yhteiskunnallisen tasa-arvon säilyttäminen vaativat nyt aktiivisia uudistustoimenpiteitä. Pelkkä päivittäminen ei riitä. (Jyrki Katainen / kok, 5.5.2004.)

Onnistunut esisopimus vahvistaa puhujan viestin painoarvoa. Tässä esimerkissä Katainen on samassa rintamassa muiden kanssa kantamassa huolta siitä, että Suomi pärjää jatkossakin. Kun esisopimus vetoaa vielä yleisesti jaettuun hyvinvoinnin ja tasa-arvon arvoihin, joita voidaan pitää universaaleina, argumentoinnin perusta on valmis. Kaikki pohjautuu samanmielisyyteen, jolloin pääargumenttien esille tuominen on oikeutetumpaa.

Kyösti Karjula (2004) luo yhteisen tarttumapinnan Kataisen tavoin nostamalla puheensa alkuun yhteisesti hyväksytyjä ja tärkeitä suomalaisen yhteiskunnan arvoja. Hän kiittää ensimmäiseksi sivistys- ja tiedejaostoa ja kantaa huolta perusopetuksen toimintaedellytyksistä. Esisopimusta rakennetaan vielä vetoamalla yleisesti hyväksytyihin tekijöihin: perusopetukseen, kirjastolaitokseen ja opettajakoulutuksen voimavaroihin.

[...] perusopetus on se kivijalka, jonka varaan suomalainen osaaminen rakennetaan. Tämä on erittäin tärkeä asia. Aivan samalla tavalla toivon, että me pystymme huoltamaan hyvin kirjastoverkkoa. Suomalainen kirjastolaitos on yksi merkittävä yhteiskunnallinen innovaatio, josta meidän pitää pitää hyvää huolta. Lisäksi toivon, että opettajakoulutuksen voimavarojen varmistaminen on riittävä yhteinen huolenaihe myös tulevinä vuosina. (Kyösti Karjula / kesk, 21.12.2004.)

Vasta tämän jälkeen puhujat jatkavat puheenvuorojensa varsinaisiin ydinasioihin. Näitä asioita ovat esimerkiksi verouudistusten puolesta argumentointi, yrittämiseen kannustavan ilmapiirin luominen ja vaatimus yrittäjyyskasvatuksen vahvistamisesta (Katainen 2004) sekä yrittäjyyskasvatuksen merkityksen korostaminen kilpailukykyisen yrittäjyyden tuottamisessa (Karjula 2004).

Se, millä tavalla tämä alueellinen innovaatioympäristö saa myös sellaiset koulutukselliset sisällöt, että me pystymme tuottamaan kansallisesti ja kansainvälisesti kilpailukykyistä yritystoimintaa, on erittäin suuri haaste. Yrittäjyyskasvatus liittyy varsin keskeisenä osana tähän alueeseen [...]. (Kyösti Karjula / kesk, 21.12.2004.)

Yrittäjyyskasvatus ylistyksen kohteena

Esisopimus luo pohjan myöhemmälle argumentaatiolle, jonka ydin on yrittäjyyskasvatuksen ylistys. Aineistoon kuuluvissa puheenvuorossa yrittäjyyskasvatuksesta puhutaan yksituumaisen positiivisesti ja sen merkitystä ylistävästi. Tulkintamme mukaan kansanedustajien puhe yrittäjyyskasvatuksesta onkin ylistyspuhetta. Kuten aiemmin totesimme, sillä pyritään luomaan samanmielisyyttä ja suostuttelemaan kuulijoita hyväksymään omat argumentit (Perelman 1996).

Yrittäjyyskasvatukseen kohdistuva ylistyspuhe rakentuu tyylin ja klassisen argumenttien kolmijaon avulla. Kansanedustajien puheissa korostuu yrittäjyyskasvatuksen hyvyttä korostavien adjektiivien runsaus. Yrittäjyyskasvatuksen kuvataan esimerkiksi olevan ”myönteinen” ja ”tärkeä” asia (Holmlund 2005). Adjektiiveja korostetaan vielä vahvistavalla sanalla, kuten tässä esimerkissä adverbilla ”erittäin”:

Kaiken kaikkiaan myös yrittäjyyskasvatus on erittäin myönteinen asia, ja pidän erittäin hyvänä sitä, että hallituksen ohjelmassa tämä on myös myönteisesti ja monipuolisesti esillä. (Anne Holmlund / kok, 11.5.2005.)

Logokseen vedotaan osoittamalla yrittäjyyden ratkaisevan monia yhteiskunnallisia ongelmia. Näitä ongelmia tuodaan esille runsaasti: kiristynyt kansainvälinen kilpailu (Reijonen 2005), yrittäjyysvaje (Kallio 2005), osaamiskapeikko (Karjula 2004), velkaantuminen ja syrjäytyminen (Holmlund 2005). Pathokseen vedotaan turvallisuuden tunteen kautta ensin horjuttamalla sitä epäilemällä Suomen pärjäämistä globalisaatiossa, mutta sitten osoittamalla yrittäjyyden joustavoittamisen vahvistavan kansalaisten turvallisuuden tunnetta (Karjula 2004). Tyypillinen esimerkki pathoksesta on vetoaminen kansan yhteisiin tunteisiin, suureen tarinaan. Suomessa yleinen kielikuva on ”talvisodan henki”, johon liittyy valtava tunnelataus. Eero Reijonen (2005) käyttää tunnelatausta hyväkseen kuvaamalla tilannetta, jossa suomalaiset eivät enää halua ryhtyä yrittäjiksi. Tämä johtuu henkisestä alennustilasta, jossa riskinotto kykyä ja vaikeuksien voittamisen halua ei enää ole. Yrittämisessä tarvittavat taidot Reijonen rinnastaa talvisodan henkeen:

Ei ole enää sitä talvisodan henkeä, että me muuten teemme sen. Yrittämisessä tulee aina vastoinkäymisiä, ja jotenkin tuntuu siltä, että suomalaisilla ei ole enää samanlaista ryhtiä mennä vaikeuksienkaan yli. (Eero Reijonen / kesk, 14.12.2005.)

Ethokseen vetoaminen toimii argumenttien uskottavuuden lopullisena takaajana. Kansanedustajat vetoavat niin tutkimuksiin kuin omaan kokemukseensa yrittäjyydestä. Esimerkin tarjoaa edellä jo lainattu Reijosen (2005) puheenvuoro: ”Kun itselläni on vajaan 30 vuoden kokemus yrittämisestä, niin itse kyllä näen tilanteen niin... [...]” (Eero Reijonen / kesk, 14.12.2005).

Artikkelin alkuosassa kuvasimme tutkimuksessa tehtyä jaottelua sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen. Tässä suhteessa kansanedustajien puheet ovat kiinnostavia: niissä puhutaan yrittäjyyskasvatuksesta ja sen päämääristä sisäisen yrittäjyyden termeillä, mutta kuitenkin lopulta päädytään ulkoiseen yrittäjyyteen. Argumentointi noudattaa samankaltaista kaavaa kuin esisopimuksen kohdalla: puhumalla yhteisistä arvoista ja käyttämällä kaikkien hyväksymiä sanavalintoja esitetyt näkemykset on helpompi oikeuttaa. Esimerkki tällaisesta reto-

riikasta on Jouko Laxellin (2006) puheen alku, jossa sisäistä yrittäjyyttä edustavat vastuun ottaminen oppimisesta sekä ajatus aloitteellisista, aktiivisista ja yritteliäistä kansalaisista:

Mielestäni yrittäjyyskasvatuksen toteuttamiseen tarvitaan uusia pedagogisia ratkaisuja, jotka kannustavat nuoria ottamaan vastuuta omasta oppimisestaan ja jotka kasvattavat nuorista aloitteellisia, aktiivisia ja yritteliäitä kansalaisia. (Jouko Laxell / kok, 2.5.2006.)

Annettuaan kuulijoille ensivaikutelmaksi sisäisen yrittäjyyden Laxell siirtyy käyttämään ulkoisen yrittäjyyden termistöä. Hän puhuu yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä yritysten ja oppilaitosten välisistä mentorointiohjelmista sekä opettajien työharjoittelusta yrityksissä. Ammattikoulutuksen osalta linja on selvä: ”Pelkkä yrittäjyyskasvatus ei riitä. Mielestäni ammattioppilaitosten ja ammattikorkeakoulujen eri koulutusohjelmiin tarvitaan yrittäjälinjat, joissa opiskelija saa ammatillisen osaamisen lisäksi valmiudet toimia yrittäjänä” (Laxell 2006). Ulkoista yrittäjyyttä vahvistetaan myös ethoksella, jossa vedotaan omaan statukseen: ”Yrittäjänä haluan korostaa yrittäjyyskasvatuksen merkitystä kouluissamme [...]” (Laxell 2006). Puheenvuoron alku vaikuttaakin olevan vain ylistyspuheelle tyypillinen pyrkimys samanmielisyyteen. Samalla se toimii oikeutuksena suostuttelulle: sisäisen yrittäjyyden termistö ei aiheuta niin suurta vastustusta yleisössä. Tämän turvin on mahdollista argumentoida yrittäjyyskasvatuksen puolesta, vaikka päämääränä onkin kasvuhakui- nen yrittäjyys.

Ulkoinen yrittäjyys hallitsee kansanedustajien puhetapaa myös puhetilanteen kautta. Monet aineistomme puheenvuorot on pidetty tilanteissa, jotka itsessään ohjaavat ajatukset ulkoiseen yrittäjyyteen. Esimerkiksi Jukka Vihriälä (2004) mainitsee yrittäjyyskasvatustyön keskustelussa, jonka aiheena on talousarvioaloitteet. Keskustelun teema kertoo omalta osaltaan niistä päämääristä, joita kansanedustaja yrittäjyyskasvatukselle näkee.

Kaiken kaikkiaan kansanedustajien puheissa yrittäjyyskasvatuksen päämääräksi muodostuu yrittäjyys ammattina, jota myös ylistetään. Edustajat kuvaavat, kuinka yrittäjyyskasvatuksen avulla nuoret todennäköisemmin miettivät yrittäjän ammattia elämäntehtävänä ja kuinka yrittäjyyskasvatuksen keinoin pitäisi tuoda esille yrittäjän ammatin hyviä puolia. Yrittäjiä kuvataan ”menestyviksi” ja ”itsenäisiksi” (Ahonen 2005), ja heistä luodaan positiivinen kuva. Yrittäjät ovat vastuunkantajia, jotka eivät laske ylityötunteja ja heidät tulee palkita riskien ottamisesta (Moilanen-Savolainen 2004). Puheenvuoroissa yrittäjistä tehdään myös menestyviä roolimalleja, joista Suomessa on pulaa. Tämän pulan ratkaisuksi tarjotaan yrittäjyyskasvatusta. Siksi yrittäjyyskasvatuksen tehtäväksi nähdään yrittäjän työn houkuttelevuuden osoittaminen:

Mikäli aiomme aivan aidosti lisätä [...] sitä, että yrittäjän työ olisi houkutteleva uravaihtoehto, meidän täytyy kiinnittää huomiota myös siihen, että riittävästi laadukasta ja hyvää yrittäjyyskoulutusta on yhteiskunnassa saatavilla. (Anne Holmlund / kok, 11.5.2005.)

Seuraavan viidentoista vuoden aikana tarvitaan kymmeniätuhansia uusia yrityksiä. Yrittäjyyskasvatuksen kehittämisellä voidaan turvata se, että kiinnostus yrittäjyyteen ja yritystoimintaan lisääntyy. (Jouko Laxell / kok, 15.12.2005.)

Meillä on edelleen pulaa menestyvien yrittäjien tarjoamista roolimalleista ja yrittäjäperheistä, joissa yrittäjyys etenee sukupolvelta toiselle. Tässä suhteessa on vielä paljon tehtävää, ja niistä vähäisin ei liene asenne- ja yrittäjyyskasvatuksen edistäminen. (Esko Ahonen / kesä, 14.12.2005.)

Edellä olemme kuvanneet kansanedustajien tapaa puhua yrittäjyyskasvatuksesta. Yrittäjyyskasvatuspuheen lähtökohtana on yhteisen hyvän tavoittelu ja erityisesti kansalaisten laajasti kannattaman pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin säilyttäminen. Analyysimme kuvaa, kuinka esisopimuksesta ponnistava argumentaatio etenee taloudelliseen kilpailukykyyn, yritysten merkitykseen ja edelleen yrityksille myönteisen toimintaympäristön tärkeyteen. Tässä kohtaa mukaan tulee yrittäjyyskasvatus, jonka tehtäväksi asetetaan myönteisen ilmapiirin luominen ja yrittäjyyteen kannustaminen. Kansanedustajien yrittäjyyskasvatuspuhe on tyypillistä ylistyspuhetta. Se suuntaa tulevaan ja pyrkii luomaan samanmielisyyttä. Yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta ylistävän puheen yleisön voi yhteistä hyvää korostavan esisopimuksen perusteella tulkita olevan mahdollisimman laaja joukko kuulijoita. Mitä laajempaa yleisöä puhuja pyrkii puhuttelemaan, sitä vaikeampi huolehtia siitä, etteivät argumentit tai esisopimukset käänny toisiaan vastaan (Kuusisto 1996, 276). Ylistävän argumentaation eteneminen tuntuukin rajaavan yleisöä jo valmiiksi myötämielisiin kuulijoihin ja siten pyrkivän vahvistamaan heidän yhteistä rintamaansa tärkeän asian puolesta. Aineistomme puheissa yrittäjyyskasvatuksen päämäärä on ulkoinen yrittäjyys. Tavoitteen tiellä on kuitenkin este: suomalainen koulu ja opettajat, jotka eivät ymmärrä yrittäjyyskasvatuksen merkitystä.

Kansanedustajien tapa puhua koulusta

Yrittäjyyskasvatuksen yhteydessä kansanedustajat puhuvat koulujärjestelmästä. Se mahdollistaa analyysin myös heidän tavastaan suhtautua kouluun. Edellä kuvasimme, kuinka kansanedustajien puheissa yrittäjyyskasvatuksen tärkeyttä korostuva argumentaatio rakentuu yhteisen hyvinvoinnin ja yleisesti jaettujen arvojen varaan. Samankaltaiseen universaaliin arvopohjaan vedotaan myös silloin, kun puhe kääntyy suomalaiseen koulujärjestelmään ja sen kykyyn tukea yrittäjyyskasvatusta. Aineiston puheissa yrittäjyyskasvatus nähdään pääsääntöisesti koulun tehtäväksi ja koulusta puhutaan vakiintuneen kouludiskurssin termein esimerkiksi koulutuksellisen tasa-arvon kautta. Näin esisopimuksella kutsutaan kaikki mukaan puhujan myöhemmän argumentaation taakse.

Muun muassa Tuomo Hänninen (2006) toteaa koulun olevan avainasemassa yhteiskunnan kehityksen kannalta ja mainitsee Suomen menestyksen perustuvan tasa-arvoiseen koulutukseen. Hännisen puheessa on kohtia, joissa kehutaan suomalaista koulujärjestelmää. Osa sanavalinnoista ovat yhteneväisiä perinteisen tasa-arvon diskurssin kanssa (Ahonen 2003). Tällaisella retoriikalla kutsutaan koko yleisö mukaan. Puhuja antaa itsestään vaikutelman, että on kaikkien asialla kannattamassa koulutuksellista tasa-arvoa ja perinteistä koulupuheen diskurssia. Vaikka Hännisen mukaan hallituksen tehtävänä on juuri tämän diskurssin mukainen oppimerojen kaventaminen ja tasa-arvon edistäminen, puheesta löytyy myös toisenlainen koulutuksellinen tavoite: yrittäjyyden edistäminen. Se tuodaan esille yhtenä hallituksen koulutuspoliittisena ”painopisteenä”. Puheessa argumentoidaan yrittäjyyden perustietojen kuuluvan koko ikäluokalle, ja yrittäjyyskasvatuksen lisäksi tulee auttaa nuoria tunnistamaan omat lahjansa. Tämä lahjakkuuspuhe sekä koulun tehtävä yrittäjyyden edistämässä antaa viitteitä uusliberalistisesta kouludiskurssista (Ahonen 2003).

Puheenvuorossa yrittäjyys tuodaan osaksi koulua sekoittamalla nämä kaksi puhetapaa samoihin lauseisiin.

Koulutus on avainasemassa yhteiskunnan kehityksen kannalta. Kattava koulutusjärjestelmä takaa sivistyksen kaikille ja auttaa löytämään lahjakkuudet. Pienen maan menestys perustuu tasa-arvoiseen ja korkeatasoiseen koulutukseen [...]. (Tuomo Hänninen / kesk 2.5.2006.)

Yrittäjyyskasvatuksen lisäksi perusopetuksen on entistä paremmin autettava nuorta tunnistamaan omat lahjansa. (Tuomo Hänninen / kesk, 2.5.2006.)

Yrittäjyyskasvatusta ylistävissä puheenvuoroissa tuodaan esille, että yrittäjyyskasvatusta halutaan toteutettavaksi kaikilla kouluasteilla (esim. Kallio 2005). Yrittäjyyskasvatuksen toteutumista kouluissa kuitenkin epäillään. Esko Ahonen (2005) esittää puheenvuorossaan vaatimuksen sen kehittämistä niin, että ”yrittäjyydestä tulisi aito vaihtoehto palkkatyön rinnalle”. Sana ”kehittää” antaa kuvan aikaisemmin huonommin toteutetusta yrittäjyyskasvatuksesta, vaatimus ”aidosta vaihtoehdosta” luo kuulijan mieliin vastinparin aikaisemmin esillä pidetystä epäaidosta kuvasta. Koulujärjestelmä ei ole ilmeisesti ottanut riittävän vakavasti yrittäjyyttä huomioon, koska se pitäisi huomioida ”paremmin”. Puheessa tuodaan esille aikaisemman yrittäjyyskasvatuksen riittämättömyys, jonka vuoksi ihmisen potentiaalia on jäänyt huomioimatta (Ahonen 2005).

Monissa puheenvuoroissa asetetaan koulujärjestelmä ja yrittäjät vastakkain, ja tässä asetelmassa opettajat häviävät. Yrittäjiä toivotaan vahvemmin mukaan koulutyöhön (Ahonen 2005). Esille tuodaan vaatimus yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta ”yhteistyössä paikallisten yrittäjien, elinkeinoelämän järjestöjen sekä yritysten kehittämis- ja tutkimusorganisaatioiden kanssa” (Laxell 2006). Opettajat ja yrittäjät on saatava keskustelemaan keskenään ja opettajat tulisi lähettää työharjoitteluun yrityksiin. Heidän yrittäjyystietojensa parantamista pidetään kiireellisenä (Ahonen 2005).

[...] on tärkeää, että yritysten ja oppilaitosten välille luodaan mentorointiohjelmiä, jotka perustuvat yrittäjien ja opettajien vuoropuheluun ja jotka sisältävät opettajien harjoittelujaksoja yrityksissä. (Jouko Laxell / kok, 2.5.2006.)

Kiireellisin tehtävä on opettajien ja opinto-ohjaajien yrittäjyystietojen ja opetusmenetelmien kehittäminen. (Esko Ahonen / kesk 14.12.2005.)

Kun koulujärjestelmä ja yrittäjät asetetaan tällä tavalla vastakkain, muodostuu alistavan ylistyspuheen asetelma (ks. Puustinen ym. 2015). Tällainen puhe siirtää opettajat sivuun ja jättää kuulijalle ajatuksen opettajien tiedon vähäisyydestä. Koulua kritisoivan puheen oletettuna yleisönä eivät ole opettajat tai koululaiset vaan päättäjät, joiden toivotaan muuttavan koulutuksen rakenteita. Samalla koulujärjestelmän alistaminen mahdollistaa yrittäjien ylistyksen.

Myös yrittäjien tulisi olla entistä enemmän mukana koulutyössä roolimallien antajina. On todettu, että yrittäjäperheissä kasvaa enemmän uusia yrittäjiä kuin muualla. (Esko Ahonen / kesk, 14.12.2005)

Koulua kohtaan esitetty kritiikki kulminoituu vaatimukseen asennemuutoksesta. Puheenvuoroissa vaaditaan koulutukseen yrittäjyyttä tukevaa asennetta ja puhutaan yritys- ja inno-

vaatiotoiminnan edistämiseen liittyvästä asennekasvatuksesta (mm. Hänninen 2006). Yrittäjyyttä tulisi opettaa oikeanlaisessa asenneilmastossa, joka herättää mielikuvan aiemmasta vääränlaisesta asenteesta.

Tosiasiasa yrittäjyys pitäisi saada jo äidinmaidossa, mutta kasvatuksellinen rooli on erittäin tärkeä. On hienoa, että nyt ministeriössä on tämä nähty tärkeänä ja tässä yrittäjyyden politiikkaohjelmassa tämä yrittäjyyskasvatus on nostettukin keskeiseen rooliin, ja sitä tulee entisestään vahvistaa. Se tulee aloittaa jo aivan peruskoulun lähes alaluokilta ja oikeassa asenneilmastossa siitä kertoa. Näin me saamme yrittäjiä Suomeen myöskin jatkossa. (Eero Reijonen / kesk, 14.12.2005.)

Yrittäjänä haluan korostaa yrittäjyyskasvatuksen merkitystä kouluissamme, tokkopa kuitenkaan liikaa. Yrittäjyyskasvatuksen avulla kehitetään nuorten opiskelussa, työssä ja yrittäjän ammatissa tarvitsemia tietoja, taitoja ja asenteita. (Jouko Laxell / kok, 2.5.2006.)

Näin yrittäjyyskasvatuksen tehtäväksi määrittyy asenteiden muuttaminen. Asenteesta puhuminen ohjaa ajatukset sisäiseen yrittäjään. Muun muassa Huutilaisen ja Saarikiven (2018) mukaan sisäinen yrittäjyys on nimenomaan yrittäjämäistä asennetta. Kansanedustajien yrittäjyyskasvatuspuheissa asenteista puhumisen taustalla näyttää kuitenkin olevan ulkoinen yrittäjyys ja asennemuutos yhteiskunnan tasolla. Tämä käy ilmi esimerkiksi Leena Harkimon (2006) puheenvuorosta:

Tämä keskustelussa oleva koulutuspoliittinen selonteko kuvaa mielestäni hyvin sitä, että suomalainen koulutusjärjestelmä valmistaa ensi sijassa palkan-saajia, näin niin asenteellisesti kuin myös käytännössä. Etsimällä etsin tästä selonteosta mainintoja yrittäjyydestä, yrittäjyyskasvatuksesta, yrittäjyyskoulutuksesta. Tulokset olivat varsin laihat. (Leena Harkimo / kok, 2.5.2006.)

Asennemuutoksen tarpeen voi tulkita viittaavan laajempaan pyrkimykseen muuttaa yhteiskuntaa, sen arvoja ja rakenteita. Tässä suhteessa suomalaisten kansanedustajien retoriikka seuraa kansainvälisiä koulutuksen trendejä. Koulutuksen yksilöllistyminen, yksilötasoon kohdistuva oppimispuhe sekä kilpailu- ja markkinahenkisyys ovat painottuneet 2000-luvun koulutusretoriikassa. Koulutusjärjestelmät esitetään keskeisinä edellytyksinä taloudelliselle kilpailukyvyille, jolloin koulutuksen tehtäväksi määrittyy yksilön kykyjen vahvistaminen elinikäistä oppimista ja yhteiskunnallisiin muutoksiin sopeutumista ajatellen. (Biesta 2010; Kinnari 2020).

Pohdinta

Tämän tutkimuksen aineistossa esiintyvien kansanedustajien puheenvuoroissa näkyy 1990-luvulta lähtien voimistunut koulujärjestelmään liittyvä bisnesajattelu. Puheenvuoroissa tuodaan esille huoli siitä, kuinka Suomi ei tule pärjäämään kiristyneessä kansainvälisessä kilpailussa. Jotta tämä uhkakuva ei toteutuisi, yhteiskuntaan tarvitaan lisää yrityksiä ja yrittäjiä. Yrittäjyyskasvatus nähdään näiden mahdollistajana, ja puheiden taustalla on ulkoisen yrittäjyyden suostuttelu kuulijoille. Kansanedustajien puheenvuorot heijastavat uusliberalistista narratiivia, joka on ollut tyypillistä aiemmissakin yrittäjyyskasvatukseen liittyvissä

puheenvuoroissa. Tässä suhteessa suomalainen keskustelu seurailee kansainvälistä kehitystä. Esimerkiksi Ruotsissa yrittäjyyskasvatus tuli osaksi koulutuskeskustelua samaan aikaan 1990-luvulla ja samanlaisin argumentein, eli välttämättömänä vastauksena maailman muutokselle ja kiihtyvälle kilpailulle (Dahlsted & Fejes 2019).

Aiemmissä tutkimuksissa on havaittu opettajien suhtautuvan ulkoisen yrittäjyyden esiintymiseen kouluissa torjuvasti (Korhonen ym. 2012; Lepistö & Rönkkö 2014). Tällaista huolta ei ole nähtävissä kansanedustajien puheissa. Kaikki puheenvuorot suhtautuvat yrittäjyyskasvatukseen positiivisesti. Yhtenä syynä tälle voi olla puheiden kohdeyleisö: äänestäjät. Valtaosan aineistomme puheenvuoroista käyttävät porvaripuolueiden edustajat, joiden äänestäjissä on oletettavasti paljon ulkoisen yrittäjyyden kannattajia. Ulkoisen yrittäjyyden tarvetta osana yrittäjyyskasvatusta argumentoidaan monesti, tosin se tehdään useissa tapauksissa kaikkien hyväksymän tasa-arvon diskurssin takana. Tältä osin analyysimme tulokset rinnastuvat Koskisen ja Saarisen (2019) tutkimiin hallitusohjelmiin, joissa yrittäjyys taloudellisena toimintana ja ihanne yrittäjämäisestä kansalaisesta sekoittuvat toisiinsa tarkoittamatta kuitenkaan samaa asiaa.

Brittiläinen koulutussosiologi Basil Bernstein (2000) kuvaa käsitteellä pedagoginen muunnin (pedagogical device) yhteiskunnallista kamppailua siitä yhteiskunnasta ja niistä arvoista, joita koulutus tietoisesti tai tiedostamatta uusintaa. Tätä keskustelua kuvaa myös tutkimusaineistomme, jossa korostuu kansanedustajien pyrkimys muuttaa koulun suhtautumista yrittäjyyteen ja edelleen muokata koko yhteiskuntaa. Samansuuntaisiin tuloksiin päätyi yrittäjyyspuhetta korkeakoulutuksen kontekstissa tutkinut Laalo (2020). Laalo kuvaa kuinka yrittäjyyspuheessa esitetään yliopistolaitos vanhentuneena, henkilökunta asenteiltaan vinoutuneena sekä pedagogiikka passivoivana ja tarpeettoman teoreettisena. Yhtymäkohdat tähän tutkimukseen ovat selvät. Yhteistä on paitsi se, että yrittäjyys esitetään vaihtoehdottomana ja välttämättömänä, myös tapa alistaa koulua. Yrittäjyyskasvatusta halutaan kouluihin, mutta esteenä ovat sen merkitystä ymmärtämättömät koulut ja opettajat. Samankaltaista puhetta on tuotettu myös ministeriöiden tilaamissa dokumenttitutkimuksissa (mm. Seikkula-Leino, 2007), joissa todetaan muun muassa, että opettajat eivät tiedä riittävästi yrittäjyyskasvatuksen työtavoista, tavoitteista ja sisällöistä.

Kinnarin (2020) mukaan kilpailukykyä painottavassa koulutuspuheessa yrittäjyydestä on muodostumassa osa jokaiselta kansalaiselta vaadittavaa osaamista. Yrittäjyyskasvatuksen retoriikassa keskeistä onkin sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden rajan häivyttäminen sekä universaaliin arvopohjaan vetoaminen, jotka mahdollistavat yrittäjyyskasvatuksen kuvaamisen yhteisen hyvän rakentajana, jota koulu ja opettajat eivät ymmärrä. Samalla piiloutuu yrittäjyyskasvatuksen normatiivinen vaatimus asennemuutoksesta, joka näyttäytyy poliittisen ja yhteiskunnallisen muutospyrkimyksen työkaluna. Mallikansalaisen kuvaaminen yrittäjämäisenä sopeutujana mahdollistaa yhteiskunnan turvaverkkojen vähentämisen ja siirtää kollektiivista vastuuta yhteiskunnalta yksilöille. (Kinnari 2020, 358, 439; ks. myös Koskinen & Saarinen 2019.)

Tutkimuksemme aineisto on retorille analyysille tyypillisesti pienehkö, ja tämä on mahdollistanut puheenvuorojen täsmällisen läpikäynnin. Tarkastelemalla kansanedustajien tapaa puhua yrittäjyyskasvatuksesta tutkimuksemme täydentää aiempaa yrittäjyyskasvatus-tutkimusta, joka on useimmiten keskittynyt asiakirjojen analyysiin. Myös retoriikka analyysimenetelmänä täydentää aiempia, usein diskurssianalyttisiä, tutkimuksia. Jatkotutkimuksen kannalta retorista lähestymistapaa voisi laajentaa käsittämään suurempia kokonaisuuksia. Tämä voisi olla mahdollista esimerkiksi tutkimalla puolueohjelmien retoriikkaa, jolloin yksittäisten kansanedustajien puheenvuorojen sijaan tutkimuksen kohteena olisivat puolueiden linjaukset.

Yrittäjyyskasvatusta on tutkittu melko paljon asiakirjojen perusteella ja korkeakouluissa. Peruskoulussa ja toisella asteella tapahtuva yrittäjyyskasvatus on jäänyt vähemmälle huomiolle, jolloin toinen tärkeä tutkimussuunta on yrittäjyyskasvatus koulun arjessa. Voi arvioida, että asiantuntijapuheen yrittäjyyskasvatusdiskurssi on siirtynyt opetussuunnitelmiin, koulujen oppisisältöihin ja toimintatapoihin. Esimerkiksi tällä hetkellä käytössä olevissa peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjoissa painottuvat yrittäjyys, yrittäjäkansalaisen ihannoiti ja henkilökohtaisen talouden hallinta (Hansen & Puustinen 2021). Kouluille on tarjolla runsaasti yrittäjyyteen liittyviä opetusmateriaaleja, vierailumahdollisuuksia ja erilaisia kilpailuja. Esimerkiksi Talous ja nuoret TAT -järjestön järjestämään Yrityskylä-oppimiskokonaisuuteen osallistuu järjestön mukaan 80 prosenttia 6-luokkalaisista ja 65 prosenttia 9-luokkalaisista (Yrityskylä 2021). Monet yläkoulut ja toisen asteen oppilaitokset osallistuvat erilaisiin yrittäjyyskilpailuihin, kuten Nuori Yrittäjyys ry:n Vuosi yrittäjänä -ohjelmaan.

Kouluille tarjottavien oppimateriaalien, vierailujen ja kilpailujen kautta koulun ulkopuolisten toimijoiden rooli yrittäjyyskasvatuksen tarjoajana on kasvanut. Tulevassa tutkimuksessa olisi tärkeää tutkia, millaista kansalaisuutta, millaista yhteiskuntaa ja millaista tulevaisuutta yrittäjyyskasvatus pyrkii rakentamaan (Hansen & Puustinen 2021). Esimerkiksi Yrityskylän (2021) kuvauksen mukaan oppilaat toimivat kuluttajana ja kansalaisena osana suomalaista yhteiskuntaa. Yrityskylään kuuluvista hieman laajemmista yhteiskunnallisista elementeistä huolimatta voi kuitenkin pohtia, missä määrin se rakentaa kansalaisuutta erityisesti kuluttamisena sekä muun muassa Kinnarin (2020) kuvaamana yrittäjäkansalaisuutena. Tarkemmat analyysit yrittäjyyskasvatuksen roolin kasvusta, sisäisen ja ulkoisen yrittäjyyden välisistä painotuksista tai esimerkiksi opettajien näkemysten muutoksesta eri kouluasteilla edellyttäisivät kuitenkin lisää tutkimusta.

Lähteet

- Ahonen, Esko 2005. PTK 138/2005 vp. *Hallituksen esitys valtion talousarvioksi vuodelle 2006*.
- Ahonen, Esko 2006. PTK 86/2006 vp. *Lähetekeskustelu*.
- Grahn-Laasonen, Sanni 2015. *Yrittäjyyskasvatusta tarvitaan entistä enemmän*. Näkökulma-kirjoitus, YES-verkosto [www-lähde]. < <https://yesverkosto.fi/grahn-laasonen-yrittajyyskasvatusta-tarvitaan-entista-enemman> > (Luettu 15.2.2021).
- Elinkeinoelämän keskusliitto 2013. *Tilastotietoa yrittäjyydestä ja PK-yrityksistä Suomessa*. EK:n PK-yritykset -yksikkö [www-lähde]. < https://ek.fi/wp-content/uploads/Yrittajyyskuvat_maaliskuu_2013.pdf > (Luettu 15.2.2021).
- Euroopan komissio 2003. *Vihreä kirja – Yrittäjyys Euroopassa*. Bryssel: Euroopan yhteisöjen komissio [www-lähde]. < <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2003/FI/1-2003-27-FI-F1-1.Pdf> > (Luettu 21.1.2021).
- Harkimo, Leena 2006. PTK 46/2006 vp. *Asiakohta 1, lähetekeskustelu*.
- Holmlund, Anne 2005. PTK 52/2005 vp. *Asiakohta 2, palautekeskustelu*.
- Hänninen, Tuomo 2006. PTK 46/2006 vp. *Asiakohta 1, lähetekeskustelu*.
- Kallio, Reijo 2005. PTK 42/2005 vp. *Asiakohta 1, valtioneuvoston tarkastajien kertomus 2004*.
- Karjula, Kyösti 2004. PTK 7/2004 vp. *Asiakohta 2, välikysymyskeskustelu*.
- Karjula, Kyösti 2004. PTK 139/2004 vp. *Asiakohta 11, lähetekeskustelu*.

- Karjula, Kyösti 2004. PTK144/2004 vp. *Asiakohta 2, hallituksenesitys valtion talousarvioksi vuodelle 2005*.
- Katainen, Jyrki 2004. PTK 53/2004 vp. *Asiakohta 2, ajankohtaiskeskustelu*.
- Kataisen hallitusohjelma 2011. *Pääministeri Jyrki Kataisen hallituksen ohjelma 22.6.2011*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia [www-lähde]. < <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201704256255> > (Luettu 15.2.2021).
- Laxell, Jouko 2005. PTK 139/2005 vp. *Asiakohta 1, hallituksen esitys valtion talousarvioksi vuodelle 2006*.
- Laxell, Jouko 2006. PTK 46/2006 vp. *Asiakohta 1, lähetekeskustelu*.
- Niinistö, Sauli 2019. *Yrittäjyyskasvatuksessa korostuvat kokeileminen ja toiminnallisuus*. Kommentti uutisessa Tralla.fi tekee yrittäjyyskasvatuksen näkyväksi. YES Ry [www-lähde]. < <https://yesverkosto.fi/tralla-fi-tekee-yrittajyyskasvatuksen-nakyvaksi> > (Luettu 15.2.2021).
- Nuori Yrittäjyys Ry 2018. Tutkimus NY Vuosi yrittäjänä -ohjelman vaikutuksista oppimiseen. JA Europe & Nuori Yrittäjyys [www-lähde]. < https://nuoriyrittajyys.fi/wp-content/uploads/2018/03/Keskeiset_havainnot_ja_tulokset_ICEE_tutkimuksesta.pdf > (Luettu 15.2.2021).
- Nuori Yrittäjyys Ry 2021. *Yhdistyksen historia* [www-lähde]. < <https://nuoriyrittajyys.fi/info/> > (Luettu 21.2.2021).
- Moilanen-Savolainen, Riikka 2004. PTK 62/2004 vp. *Asiakohta 1, lähetekeskustelu*.
- Opetushallitus 1994. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994*. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetushallitus 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Helsinki: Opetushallitus [www-lähde]. < https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen-opetussuunnitelman-perusteet_2004.pdf > (Luettu 21.2.2021).
- Opetushallitus 2014. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Helsinki: Opetushallitus [www-lähde]. < https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/perusopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf > (Luettu 21.2.2021).
- Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017. *Koulutuksen yrittäjyyslinjaukset 2017*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö [www-lähde]. < <https://minedu.fi/yrittajyyslinjaukset> > (Luettu 21.2.2021).
- Opetusministeriö 2004. *Yrittäjyyskasvatuksen linjaukset ja toimenpideohjelma*. Opetusministeriön julkaisuja 2004: 18 [www-lähde]. < <http://urn.fi/URN:ISBN:952-442-746-X> > (Luettu 21.2.2021).
- Reijonen, Eero 2005. PTK 138/2005 vp. *Asiakohta 1, hallituksen esitys valtion talousarvioksi vuodelle 2006*.
- Seikkula-Leino, Jaana 2007. *Opetussuunnitelmauudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen*. Opetusministeriön julkaisuja 2007:28 [www-lähde]. < <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-485-424-5> > (Luettu 15.2.2021).
- Suomen Yrittäjät ry 2021. *Yrittäjyyskasvatus ja koulu yhteistyö* [www-lähde]. < <https://www.yrittajat.fi/yrittajajarjesto/yrittajyyskasvatus-ja-koulu yhteistyo/> > (Luettu 21.2.2021).
- Tilastokeskus 1990. *Suomen tilastollinen vuosikirja 1990*. Helsinki: Valtion painatuskeskus [www-lähde]. < https://www.doria.fi/bitstream/handle/10024/88766/xyti_stv_199000_1990_dig.pdf?sequence=1&isAllowed=y > (Luettu 15.2.2021).
- Vanhasen II hallitusohjelma 2007. *Pääministeri Matti Vanhasen hallituksen II ohjelma*. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia [www-lähde]. < <https://valtioneuvosto.fi/documents/>

[10184/368562/hallitusohjelma-vanhanen-II/2a27514c-b939-4bb6-9167-ce886c358dff/hallitusohjelma-vanhanen-II.pdf](https://doi.org/10.10184/368562/hallitusohjelma-vanhanen-II/2a27514c-b939-4bb6-9167-ce886c358dff/hallitusohjelma-vanhanen-II.pdf) > (Luettu 15.2.2021).

Vihriälä, Jukka 2004. PTK 111/2004 vp. *Asiakohta 3, lähetekeskustelu*.

Yrityskylä 2021. *Tietoa Yrityskylästä* [www-lähde]. < <https://yrityskylä.fi/medialle/> > (Luettu 2.2.2021).

Kirjallisuus

- Ahonen, Sirkka 2003. *Yhteinen koulu: Tasa-arvoa vai tasapäisyyttä?* Tampere: Vastapaino.
- Antonic, Bostjan & Hisrich, Robert 2003. Clarifying the intrapreneurship concept. *Journal of Small Business and Enterprise Development* 10 (1), 7–24. <https://doi.org/10.1108/14626000310461187>
- Aristoteles 2000. *Retoriikka*. Suom. Hohti, Paavo ja Myllykoski, Päivi. Helsinki: Gaudeamus.
- Bernstein, Basil 2000. *Pedagogy, symbolic control, and identity: Theory, research, critique* (Rev. ed.). Lanham, Md: Rowman & Littlefield.
- Biesta, Gert 2010. *Good Education in an Age of Measurement: Ethics, Politics, Democracy*. Boulder, CO: Paradigm Publishers.
- Charteris-Black, Jonathan 2011. *Politicians and Rhetoric. The Persuasive Power of Metaphor*. London: Palgrave Macmillan UK. <https://doi.org/10.1057/9780230319899>
- Dahlstedt, Magnus & Fejes, Andreas 2019. Shaping entrepreneurial citizens: a genealogy of entrepreneurship education in Sweden. *Critical Studies in Education* 60 (4), 462–476. <https://doi.org/10.1080/17508487.2017.1303525>
- Edwards, Richard, Nicoll, Katherine, Solomon, Nicky & Usher, Robin 2004. *Rhetoric and educational discourse. Persuasive texts*. New York: Routledge Falmer.
- Finlayson, Alan 2012. Rhetoric and the Political Theory of Ideologies. *Political Studies* 60 (4), 751–767. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9248.2012.00948.x>
- Hansen, Petteri & Puustinen, Mikko 2021. Rethinking society and knowledge in Finnish social studies textbooks. *Journal of Curriculum Studies* 53 (6), 857–873. <https://doi.org/10.1080/00220272.2021.1881169>
- Harni, Esko 2014. Yrittäjyyskasvatuksen uusliberalistiset tendenssit ordoliberalisminnäkökulmasta. *Kansalaisyhteiskunta* 1 (5), 146–165.
- Harni, Esko 2015. ”Opeta, Mittaa, Kehitä”. Yrittäjyyskasvatuksen mittaristo hallinnallisena artefaktina. *Aikuiskasvatus* 35 (2), 99–10. <https://doi.org/10.33336/aik.94129>
- Harni, Esko 2019. Yrittäjyyskasvatuksen episteeminen hallinta. *Kasvatus & Aika* 13 (1) 2019, 4–18. <https://doi.org/10.33350/ka.77805>
- Heinonen, Jarna & Vento-Vierikko, Irma 2002. *Sisäinen yrittäjyys: Uskalla, muutu, menesty*. Helsinki: Talentum.
- Huotilainen, Minna & Saarikivi, Katri 2018. *Aivot työssä*. Helsinki: Otava.
- Häkkinen, Kaisa 2004. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Ikonen, Risto 2006. *Yrittäjyyskasvatus. Kansalaisen taloudellista autonomiaa etsimässä*. Helsinki & Jyväskylä: Minerva.
- Jokinen, Arja 1993. Poliitikkojen puheet puntarissa: kaupunginvaltuutettujen asunnottomuuspuheiden retoriikka. Teoksessa Jokinen, Arja, Juhila Kirsti & Suoninen, Eero (toim.), *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 189–226.
- Kinnari, Heikki 2020. *Elinikäinen oppiminen ihmistä määrittämässä*. Turku: Turun yliopisto.

- Komulainen, Katri, Keskitalo-Foley, Seija, Korhonen, Maija & Lappalainen, Sirpa 2010. *Yrittäjyyskasvatus hallintana*. Tampere: Vastapaino.
- Korhonen, Maija, Komulainen, Katri & Rätty, Hannu 2012. Opettajien tulkinnot yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista diskursiivisena kamppailuna. *Kasvatus & Aika* 6 (1), 6–22.
- Koskinen, Henri & Saarinen, Arttu 2019. Innovaatioita, kasvua ja yrittäjämäisiä kansalaisia: Yrittäjyyspuhe suomalaisissa hallitusohjelmissä 1979–2015. *Sociologia* 56 (2), 141–156.
- Kuusisto, Riikka 1996. Sodan retoriikasta. Persianlahden ja Bosnian konfliktit läntisten suurvaltajohtajien lausunnoissa. Teoksessa Palonen, Kari & Summa, Hilka (toim.), *Pelkkää retoriikkaa*. Tampere: Vastapaino, 267–291.
- Kyrö, Paula 1998. Yrittäjyyden tarinaa kertomassa. Helsinki: WSOY.
- Käyhkö, Leena 2015. ”Kivi kengässä” – opettajat yrittäjyyskasvatuksen kentällä. *Tutkimus koulun ja paikallisyhteisön kumppanuudesta*. Helsinki: Unigrafia.
- Laalo, Hanna 2020. *Entrepreneurship as an Academic Mindset. Normalisation and Negotiation of the Entrepreneurial Self in the Education Policy Language and in the Practices of University Education*. Turku: University of Turku.
- Leach, Joan 2000. Rhetorical analysis. Teoksessa Bauer, Martin W & Gaskell, George (toim.), *Qualitative researching with text, image and sound*. Thousand Oaks, CA: Sage, 207–226.
- Lepistö, Jaana & Rönkkö, Marja-Leena 2014. Opettajaopiskelijoiden käsitykset yrittäjyyskasvatuksesta. Teoksessa Seikkula-Leino, Jaana, Tiikkala, Anne & Yöntilä, Laura (toim.), *Yrittäjyyskasvatusta suomalaiseen opettajankoulutukseen ja opetukseen! Yvi-hankkeen hedelmiä vuosilta 2010–2014*. Turun normaalikoulun julkaisuja 1/2014. Turku: Turun normaalikoulu.
- Luukkainen, Olli & Wuorinen, Jarkko 2002. *Yrittävä elämänsenne: Kasvaminen yksilönä ja yhteisönä*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Michelsen, Karl-Eric 2005. *Yrittäjyyden paradoksi*. Helsinki: Taloustieto Oy.
- Möttönen, Tuomas 2019. Johdanto. Teoksessa Möttönen, Tuomas (toim.), *Yrittäjät Suomessa: elinkeinovapaudesta yrittäjyysyhteiskuntaan*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu, 14–51.
- Ojala, Jari, Fellman, Susanna, Hannikainen, Matti & Laine, Jaana 2019. Vaurastuva Suomi. Teoksessa Laine, Jaana, Fellman, Susanna, Hannikainen, Matti & Ojala, Jari (toim.), *Vaurastumisen vuodet. Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen*. Helsinki: Gaudeamus, 9–16.
- Palonen, Kari 2010. Ovatko poliitikot pahoja? Retorinen näkökulma poliitikkojen puolustuspuheisiin. *niin & näin* 64 (1), 75–80.
- Pekonen, Kyösti 2011. *Puhe eduskunnassa*. Tampere: Vastapaino.
- Peltonen, Matti 1986. *Yrittäjyys*. Helsinki: Otava.
- Perelman, Chaïm & Olbrechts-Tyteca, Lucie 1971. *The new rhetoric: A treatise on argumentation*. Notre Dame (IN): University of Notre Dame Press.
- Perelman, Chaïm 1996. *Retoriikan valtakunta*. Tampere: Vastapaino.
- Pinchot, Gifford 1985. *Intrapreneuring: Why you don't have to leave the corporation to become an entrepreneur*. New York: Harper & Row.
- Puro, Jukka-Pekka 2006. *Retoriikan historia*. Helsinki: WSOY.
- Puustinen, Mikko, Sääntti, Janne & Salminen, Jari 2015. Ylistystä ja toiminta-alttiutta – Retorinen analyysi tutkimusperustaisen opettajuuden rakentamisesta Opettajankoulutus 2020-loppuraportissa. *Kasvatus* 46 (1), 6–18.

- Rautalin, Marjaana & Alasuutari, Pertti 2009. The uses of the national PISA results by Finnish officials in central government. *Journal of Education Policy* 24 (5), 539–556. <https://doi.org/10.1080/02680930903131267>
- Ristimäki, Kari 1999. Yrittäjyyskasvatus: sisäisen, ulkoisen vaiko vain yrittäjyyden edistämistä yksilössä. *Kasvatus* 30 (5), 450–460. [https://doi.org/10.1016/S0020-1383\(99\)00117-5](https://doi.org/10.1016/S0020-1383(99)00117-5)
- Ristimäki, Kari 2001. *Yleissivistävän koulun yrittäjyyskasvatus*. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Ristimäki, Kari 2003. *Yrittäjyyskasvatus – yrittäjyyttä ja kasvatusta*. Helsinki: Taloudellisen tiedotustoimisto.
- Ristimäki, Kari 2004. *Yrittäjyyskasvatus*. Järvenpää: Yrityssanoma.
- Simola, Hannu 2015. *Koulutusihmeen paradoksit: Esseitä suomalaisesta koulutuspolitiikasta*. Tampere: Vastapaino.
- Winton, Sue 2013. Rhetorical analysis in critical policy research. *International Journal of Qualitative Studies in Education* 26 (2), 158–177. <https://doi.org/10.1080/09518398.2012.666288>

KM Markus Koskinen on jatko-opiskelija Helsingin yliopiston kasvatustieteellisessä tiedekunnassa sekä rehtori ja luokanopettaja Asikkalan kunnassa.

FT Mikko Puustinen työskentelee historian ja yhteiskunnallisten aineiden didaktiikan yliopistonlehtorina Helsingin yliopistossa.